

Mira MENAC-MIHALIĆ
Filozofski fakultet u Zagrebu
I. Lucića 3, HR-10000 Zagreb

Antonio SAMMARTINO
Mundimitar/Montemitro
Italija

ADAPTACIJA TALIJANIZAMA U MOLIŠKOHVATSKOM GOVORU MUNDIMITRA

U moliškohrvatskom govoru Mundimitra rabe se mnogi talijanizmi. Proučavanjem njihove adaptacije na morfološkom, tvorbenom i akcenatskom planu nastojat će se zaključiti kako se u mundimitarskom govoru talijanizmi adaptiraju na svim jezičnim razinama i je li zbog toga sustav toga govora ugrožen. Pronaći će se pravila po kojima su se riječi u najvećem broju slučajeva primale u prošlosti, a primaju se i danas.

1. Talijanizme u govoru Mundimitra možemo podijeliti na one koje su moliški Hrvati prije petstotinjak godina donijeli sa sobom iz stare domovine i na one koje su počeli rabiti tek u novoj domovini - Italiji. Ti se drugi mogu dalje dijeliti po raznim kriterijima, npr. jedni su od njih prihvaćeni za realije zatečene u Italiji i primani iz susjednih dijalekata, a drugi su riječi koje u novije vrijeme ulaze ne samo u moliškohrvatski nego i u druge govore i jezike, i to kako iz talijanskoga tako i iz drugih jezika. Jezikom davateljem, odnosno posrednikom, u promatranom slučaju možemo smatrati talijanski književni jezik.

1.1. Uspoređujemo li talijanizme u Mundimitru i u hrvatskim govorima u Hrvatskoj, ustanovit ćemo da mnoge posuđenice glase jednako:

banak,
barka,
kašun,
kušin,
pjatin,
pržun,
meštar,
neput.

1.2. Cijeli je niz posuđenica koji se u različitim elementima u tim sustavima razlikuje:

mundimitarski

talijanizmi

freba

čipres

čipula

frijit/frijivat

mutane

študent

talijanizmi u hrvatskim

govorima u Hrvatskoj

fibra

čempres

kapula

pofrigat/frigat

mudante

student

1.3. Neke od posuđenica potvrđenih u Mundimitru ne rabe se u drugim hrvatskim govorima:

bažit,

camba,

kaldža,

karvunar.

1.4. Neke pak posuđenice potvrđene u priobalnim čakavskim i štokavskim govorima nisu potvrđene u Mundimitru:

bafi,

dišpenša,

montura,

morbin,

škartoc,

škovace,

škur/škura.

2. Zaustavit ćemo se na MORFOLOŠKOJ ADAPTACIJI mundimitarskih talijanizama, govoreći posebno o raznim vrstama riječi. S obzirom na temu nećemo govoriti o raznim vrstama talijanizama nego o svima zajedno.

2.1. Proučavajući *imenice* (koje u mundimitarskom govoru mogu biti muškoga i ženskoga roda), ustanovit ćemo razne stupnjeve morfološke adaptacije.

2.1.1. Imenice ženskoga roda koje završavaju naglašenim samoglasnikom u Mundimitru su indeklinabilne:

gualita,

karita,

umidita,

vulenda.

2.1.2. S druge strane imamo imenice muškoga roda s naglaskom na zadnjem otvorenom slogu, koje u genitivu šire osnovu sa **j** i potpuno se morfološki usustavljaju:

N. jd.	G. jd.
<i>papa</i>	<i>papaja</i>
<i>kafe</i>	<i>kafeja</i>
<i>cici</i>	<i>cicija</i>
<i>kumo</i>	<i>kumoja</i>
<i>paleto</i>	<i>paletoja</i>
<i>bufu</i>	<i>bufuja</i>

Imenice muškoga roda koje nemaju akcenat na otvorenoj ultimi, a završavale su u tal. na *le/lo* i sl., u nominativu gube kako krajnji samoglasnik tako i *l*, s time da *l* iza *a*, *o* daje \emptyset , a iza *e*, *i*, *u* daje *ja*.

po uzoru na tip:

N. jd.	G. jd.
<i>so</i>	<i>sola</i>

potvrđeni su i primjeri:

N. jd.	G. jd.
<i>tribuna</i>	<i>tribunala</i>
<i>peda</i>	<i>pedala</i>
<i>paparo</i>	<i>paparola</i>
<i>sanduja</i>	<i>sandula</i>
<i>sekuja</i>	<i>sekula</i>
<i>pizija</i>	<i>pizila</i>

Kao imenice ponašaju se i pridjevi :

N. jd. m. r.	G. jd. m. r./N. jd. ž. r.
<i>tendija</i>	<i>tendila</i>
<i>debuja</i>	<i>debula</i>

Međutim, moguće je, iako vrlo rijetko, da *l* u talijanizmu ostane na kraju, ne gubeći se, niti zamjenjujući se s *ja*:

N. jd. m. r.	G. jd. m. r.
<i>pal</i>	<i>pala</i>
<i>sarakol</i>	<i>sarakola</i>

2.1.3. Imenice koje nakon gubljenja krajnjeg samoglasnika završavaju suglasničkim skupom, usustavljaju se dobivanjem nepostojanog *a* u nominativu jednine:

N. jd. m. r.	G. jd. m. r.
<i>parenat</i>	<i>parenda</i>
<i>punat</i>	<i>punda</i>
<i>kunat</i>	<i>kunda</i>
<i>njuranat</i>	<i>njuranda</i>

Rijetki su slučajevi kada se nepostojano *a* ne umeće:

N. jd. m. r.

njurand

G. jd. m. r.

njuranda

S druge strane u rijetkim se primjerima može dogoditi da se *a* koje postoji u talijanskom, ponaša u mundimitarskom kao nepostojano:

N. jd. m. r.

tabak

G. jd. m. r.

tapka

Ima i drugačijih primjera:

2.1.3.1. Neki se suglasnički skupovi čuvaju, ne umeće se nepostojano *a*:

N. jd. m. r.

oleandr

G. jd. m. r.

oleandra

2.1.3.2. S druge strane *a* se umeće, ali postaje postojano:

N. jd. m. r.

pulac

G. jd. m. r.

pulaca

a takva se tendencija primjećuje i u primjerima hrvatskog podrijetla:

N. jd. m. r.

škropac

sirak

stalak

strahnjivac

G. jd. m. r.

škropaca

siraka

stalaka

strahnjivaca

2.1.4.1. Promatrajući rod imenica sustava jezika davatelja/posrednika i sustava jezika primatelja, možemo ustanoviti da ima najviše primjera u kojima nije došlo do promjena:

U tal. ž. r.

bottega

bottiglia

U mund. ž. r.

butega

butilja

To je čuvanje roda ostvareno i zahvaljujući tome što je u procesu prilagodbe završni samoglasnik riječi zamijenjen drugim, karakterističnim za traženi rod. Tako se za ženski rod uzima *a*:

U tal. ž. r.

pace

valle

voce

febbre

peste

U mund. ž. r.

pača

vala

vuča

freba

pešta

Ili se za muški rod završni samoglasnik *-o* ili *-e* zamjenjuje nulom:

U tal. m. r.	U mund. m. r.
<i>fascio</i>	<i>faš</i>
<i>fatto</i>	<i>fat</i>
<i>passo</i>	<i>pas</i>
<i>fegato</i>	<i>fegat</i>
<i>focolare</i>	<i>fugular</i>
<i>piccione</i>	<i>pičun</i>

Ima i rijetkih imenica koje čuvaju završni samoglasnik:

U tal. m. r.	U mund. m. r.
<i>avvocato</i>	<i>vukato</i>
<i>soldato</i>	<i>soldato</i>
<i>gallo</i>	<i>galo</i>

2.1.5.2. U nizu primjera razlikuje se završni samoglasnik i rod imenice u književnom talijanskom i u Mundimitru, ali je u susjednim talijanskim govorima situacija ista kao u Mundimitru:

književni tal.: m. r.	tal. dijalekti: ž. r.	mund. govor: ž. r.
<i>affanno</i>	<i>afann^a</i>	<i>afana</i>
<i>cesto</i>	<i>češt^a</i>	<i>češta</i>
<i>mazzuolo</i>	<i>macol^a</i>	<i>macola</i>

Ima primjera da je rod u književnom talijanskom i u susjednim talijanskim govorima isti, a različit je od roda u Mundimitru: imenica m. roda prelazi u imenicu ž. roda:

književni tal.: m. r.	tal. dijalekti: m. r.	mund. govor: ž. r.
<i>bisogno</i>	<i>b^ezonj</i>	<i>bezenja</i>
<i>fianco</i>	<i>fjang</i>	<i>fjanga</i>
<i>carico</i>	<i>karg</i>	<i>karga</i>
<i>lupino</i>	<i>lupin</i>	<i>lupina</i>

Imamo i imenice ženskoga roda koje prelaze u imenice muškog roda:

književni tal.: ž. r.	tal. dijalekti: ž. r.	mund. govor: m. r.
<i>fascina</i>	<i>fašin^a</i>	<i>fašin</i>
<i>ombra</i>	<i>ombr^a</i>	<i>omer</i>

2.2. Za pridjeve u Mundimitru karakteristično je čuvanje kategorije određenosti/neodređenosti, pa se i pridjevski talijanizmi tako usustavljaju, unatoč tome što jezik davatelj ne poznaje tu kategoriju kao dio gramatičkog značenja pridjeva:

neodr.	odr.
<i>tener</i>	<i>teneri</i>
<i>picut</i>	<i>picuti</i>
<i>skart</i>	<i>skarti</i>
<i>duldž</i>	<i>duldži</i>
<i>zveld</i>	<i>zveldi</i>
<i>koput</i>	<i>koputi</i>

Možemo uočiti pridjeve koji se u neodređenom obliku muškoga roda jednine adaptiraju nepostojanim *a*:

N. jd. m. r.	G. jd. m. r./N. jd. ž. r.
<i>frižak</i>	<i>friška</i>

2.3. Glagolski je sustav u Mundimitru naročito bogat. Ne samo da se očuvao svršeni i nesvršeni vid hrvatskih glagola, nego svaki glagol koji se u taj sustav prima, mora imati svoj vidski par:

svrš.	nesvrš.
<i>arkalat</i>	<i>arkalivat</i>
<i>banjat</i>	<i>banjivat</i>
<i>krijat</i>	<i>krijivat</i>
<i>se rambikat</i>	<i>se rambikivat</i>
<i>škatat</i>	<i>škativat</i>
<i>tinjit</i>	<i>tinjivat</i>

Ta je tendencija prisutna i u drugim hrvatskim govorima:

svrš.	nesvrš.
<i>edukat se</i>	<i>edukavat se</i>
<i>škifat se</i>	<i>škifavat se</i>
<i>armižat</i>	<i>armižavat</i>
<i>akužat</i>	<i>akužavat</i>

Međutim, u Mundimitru je potvrđen i drugi sufiks za tvorbu nesvršenih glagola pa pored uobičajenog *-iva-* nalazimo i *-ilja-*:

svrš.	nesvrš.
<i>sigat</i>	<i>sigivat/sigiljat</i>
<i>mukat</i>	<i>mukivat/mukiljat</i>
<i>arfunit</i>	<i>arfunjivat/arfunitiljat</i>

Ta je tendencija različita od one prisutne u drugim sustavima (npr. u hrvatskom književnom jeziku) kod posuđivanja glagolskih internacionalizama, kada glagol često postaje dvovidan umjesto da dobije svoj vidski par (usp. sufikse *-ira-*, *-izira-*): *telefonirati*, *lakirati*, *kanalizirati*.

2.4. Glavni se *brojevi* od jedan do tri dobro čuvaju i ne zamjenjuju talijanskim posuđenicama (osim u nekim lokucijama i nabranjanju). *Četir* i *pet* često se rabe, ali se i zamjenjuju sa *kuatr*, *čing*. Od šest do deset češće će se čuti posuđenice: *sej*, *set*, *ot*, *nov*, *diječ*. Od jedanaest na dalje rabe se samo posuđenice iz susjednih talijanskih govora: *unič*, *dudič*, *tridič*, *kuatordič* itd. Uz *čjend* rijetko se čuje i hrvatsko *sto/stotina*.

Od rednih brojeva uz *prvi* rabe se posuđenice *sikond*, *terc*, *kuart* itd.

2.5. *Zamjenice* nisu otvorene za primanje posuđenica. Rabi se, dakle, stari hrvatski inventar.

2.6. *Uzvic*i nastaju uglavnom onomatopejizacijom pa je pitanje možemo li ih smatrati posuđenicama. Ali postoje uzvic*i* koji sigurno jesu posuđenice:

va,
te kua,
ualjo,
ualju.

2.7. *Prijedlozi* često čuvaju stari inventar, ali nalazimo i primjere kao:

kurto,
sendza,
rend.

2.8. *Veznici* uglavnom čuvaju stari inventar, ali se može čuti i:

o,
si.

2.9. *Prilozi* kao vrsta riječi otvoreni su za primanje posuđenica. Navest ćemo samo nekoliko primjera:

tir-a-tir,
čertamend,
veramend,
skumendzano.

3. AKCENATSKA ADAPTACIJA

Dugi ili kratki slog u talijanskoj riječi ostat će takav i u mundimitarskom govoru nakon adaptacije:

penna *pěna*,
pena *pēna*.

S jedne strane možemo uočiti nepotpunu akcenatsku adaptaciju u tom smislu što se u manjem broju primjera čuva mjesto naglaska talijanske riječi bez djelo-

mičnog ili potpunog pomicanja akcenta prema početku riječi, tipičnog za govor Mundimitra.

djavulil,
karôta.

S druge strane možemo pratiti potpunu akcenatsku adaptaciju, akcenatsko ulaženje posuđenih leksema u već postojeće naglasne tipove u govoru. To je naročito uočljivo kod *pridjeva*, koji mogu u ženskom rodu imati promjenu naglasaka kao u hrvatskim primjerima *grûb grûba*:

skumènzân, skumenzána.

U *imenica* će se akcent, kao i u hrvatskim mundimitarskim imenicama toga akcenatskoga tipa, npr. *kòlâč koláča*, mijenjati u kosim padežima:

pènzîr penzíra.

Glagoli će se isto tako akcenatski usustaviti pa će prema moliškohrvatskom tipu *bîžât bîžîm* ići i glagoli

tritât tritâm,
rèštât rèštâm.

4. TVORBA RIJEČI

Talijanskom leksičkom morfemu može se dodati hrvatski tvorbeni sufiks. Npr. prema *sinjur* bit će *sinjurica*.

Imenica *bura* dobiva hrvatski augmentativni i deminutivni sufiks:

buretina, burica.

5. Po tome u kojoj mjeri mundimitarski govor prima riječi iz talijanskoga jezika mogli bismo pomisliti da je sustav toga govora ugrožen. Međutim način na koji se te riječi usustavljaju pokazuje da je mundimitarski sustav čvrst, da funkcionira po određenim zakonima i da su se riječi u najvećem broju slučajeva u prošlosti primale, a tako se i danas primaju, adaptirajući se na svim jezičnim razinama.

POPIS KRATICA

G.	= genitiv	neodr.	= neodređeni oblik pridjeva
jd.	= jednina	nesvrš.	= nesvršeni
m. r.	= muški rod	odr.	= određeni oblik pridjeva
mund.	= mundimitarski	svrš.	= svršeni
N.	= nominativ	tal.	= talijanski
		ž. r.	= ženski rod

LITERATURA

- Anić, V. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. 3. prošireno izdanje. Zagreb.
- Breu, W., Piccoli, G. 2000. *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*. Campobasso.
- Deanović, M., Jernej, J. 1998. *Hrvatsko-talijanski rječnik*. Zagreb.
- Deanović, M., Jernej, J. 1998. *Talijansko-hrvatski rječnik*. Zagreb.
- Di Paolo, E. 2000. *Dizionario Dialettale dell'Alto Vastese*. Vasto.
- Finamore, G. 1893. *Vocabolario dell'uso Abruzzese*. Città di Castello.
- Hraste, M., Šimunović, P., Olesch, R. 1979. *Čakavisch-deutsches Lexikon*. Köln-Wien.
- Minadeo, M. 1996. *Lessico del dialetto di Ripalimosani*. Campobasso.
- Miotto, L. 1991. *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*. Trieste.
- Piccoli, A. 1999. *Ali tagliate*. Vasto.
- Piccoli, A., Sammartino, A. 2000. *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro / Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*. Montemitro - Zagreb.
- Rešetar, M. 1997. *Le colonie serbocroate nell'Italia meridionale*. Campobasso.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880-1976. vol. I-XXIII, JAZU. Zagreb.
- Vincelli, A. 1995. *Vocabolario ragionato del dialetto di Casacalenda*. Campobasso.
- Zingarelli, N. 1999. *Vocabolario della lingua italiana*, dodicesima edizione. Bologna.

Adaptation of Italianisms in Montemitro speech (Molise, Italy)

Summary

In the Croatian speech of Montemitro (Molise, Italy) there are plenty of Italianisms. The paper deals with their adaptation on the morphological, word formational, accentologic level. The Italianisms consistently adapt on each level.

Ključne riječi: Mundimitar, Molise, adaptacija, talijanizmi

Key words: Montemitro, Molise, adaptation, Italianisms